Алла Паладьєва

СТАРОДАВНІ МОВИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГІМНАЗІЙНОЇ ОСВІТИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Поняття «гімназійна освіта» включає в себе середні загальноосвітні навчальні заклади (як правило гуманітарно-філологічного напряму). Термін «гімназійна освіта» є похідним від поняття «гімназія», який запозичений ще зі Стародавньої Греції [14, с. 52].

В історії педагогіки становлення гімназії в Україні пов'язують з братськими училищами – греко-латинськими школами, де основу змісту навчання становили грецька та латинська мови, причому перша мала переваги, як мова православного Сходу. Потім, з часів реформування Петром Могилою Київської академії, латинська мова здобула перевагу над грецькою і стала мовою шкільного викладання [6, с. 70].

«У XVIII столітті, – як зазначає дослідник XIX ст. І. Альошинцев, – проблему середньої освіти не було розв'язано. Найбільше, що було зроблено, це тільки спробу наблизитись до неї» [1, с. 7].

У першій половині XVIII ст. функціонували школи для освіти духовенства, військових, дворянські пансіонати тощо, тобто були школи станові і професійні, але не загальноосвітні.

У другій половині XVIII ст. за владарювання Катерини II були створені нижчі та вищі народні училища, які, однак, середньої освіти не давали. Хоч у цей період і були три навчальні заклади, які мали назву «гімназії» (при Академії наук у Санкт-Петербурзі, при Московському університеті та в Казані), але навряд чи їх можна розглядати як самостійні навчальні заклади. Вони входили в структуру університету, виступали додатком до нього і не мали ніякої самостійності.

І тільки з початком XIX ст., коли у 1802 р. було утворено Міністерство народної освіти, можна говорити про початки гімназійної освіти в Російській імперії, до складу якої тоді входила Україна.

На Міністерство народної освіти було покладено завдання організувати відповідну систему навчальних закладів, тож у 1803 р. був затверджений загальний навчальний план системи освіти під назвою «Предварительные правила народного просвещения». Згідно з цими «Правилами» навчальні заклади поділялися на чотири розряди: приходські училища, повітові училища, гімназії та університети.

Гімназії мали дві мети: давати знання для вступу в університет і закінчену освіту тим, хто не бажає продовжувати навчання далі.

5 листопада 1804 року з'являється статут середніх навчальних закладів, згідно з яким гімназія мала чотири класи (§ 18) з викладанням: латинської, німецької і французької мов, додаткового курсу історії, географії, статистики Росії, початкового курсу філософії і красних наук, політичної економії, чистої і прикладної математики, фізики, природознавства, початкового курсу комерційних наук і технології, малювання. Якщо гімназія знаходила кошти, можна було викладати танці, музику і гімнастику [16, с. 102].

Саме появу цього статуту, на думку дослідника І. Альошинцева, «треба вважати найбільшою подією в житті гімназій». Тільки з цього часу вони стали функціонувати, як планомірні середні навчальні заклади і набули значення самостійних закладів, що мають окреме управління. І з цього часу розпочинається відлік історії розвитку гімнізійної освіти [1, с. 26].

Відповідно до подвійної мети гімназій (готувати до вступу в університет і давати закінчену освіту) їх навчальний план мав такий вигляд:

ПРЕДМЕТИ	КЛАСИ				
	I	II	III	IV	**Всього**
Чиста і прикладна математика і дослідна фізика	6	6	6	–	18
Історія, географія і статистика загальна і держави Російської	6	6	4	2	18
Філософія, красні науки і політична економія	4	4	4	8	20
Природнича історія, технологія і комерційна наука	–	–	4	12	16
Латинська мова	6	6	6	–	16
Французька мова	4	4	4	4	16
Німецька мова	4	4	4	4	16
Малювання	2		2		4
Всього	32	32	32	32	124

[1, с. 27].

Як бачимо, у курсі гімназій із стародавніх мов дозволялася до викладання лише одна – латинська мова.

На думку П. Каптерєва, це був відступ від традицій в навчальній вітчизняній системі освіти ще з часів братських шкіл Київської і Московської академій, а також духовних семінарій, і на місце греко-латинського навчання було запроваджене лише половинчасте – з однією латинською мовою [4, с. 69–53].

Не дивлячись на те, що уряд створював сприятливі умови для функціонування гімназій, розвивалися вони занадто повільно.

Так, у 1809 р. ще не кожне губернське місто мало гімназію, а ті гімназії, що були відкриті, мали не повний контингент учнів. Наприклад, у Харківському навчальному окрузі було 8 гімназій (а губернських міст – 11), учнів нараховувалося всього 447. Контингент учнів у гімназіях переважно складали діти різночинців. До речі, в гімназіях тоді зустрічалися і дівчата. Так, у Новгород-Сіверській гімназії навчалося 8 дівчаток [1, с. 47].

У тому, що гімназії не мали у дворянства популярності були різні причини: Статут 1804 р. не передбачав станових обмежень, тому, дворяни не хотіли, щоб їхні діти навчалися разом з різночинцями і простолюдинами. Вони віддавали перевагу корпусам і пансіонам, як більш престижним, або давали дітям домашню освіту. Інші стани виявляли до гімназій байдужість тому, оскільки ще не прокинулась потреба в освіті.

Крім того, як зазначали попечителі у своїх доповідних записках, «За великої кількості предметів курс гімназій суміщав у собі тільки сухі нариси наук майже всіх університетських факультетів, за винятком медичного, і між тим не окреслював жодного визначеного напряму: в числі наук були і реальні, та вони викладались у такій обстановці і в таких кількостях, що не могли ні повідомити справжніх знань, ні сприяти розвитку учнів. Еще менше користі могла принести суха філософська термінологія, що пропонувалася під голосною назвою філософських наук; про політичні ж науки, що потребують уже значного філософського розвитку і говорити нічого; нарешті вивчення мов за малої кількості уроків та нестачі учителів залишалось також безплідним» [17, с. 4].

Дослідник О. Масловський вважав, що більшість зазначених в навчальному плані предметів частіше всього не викладались, тому що в той час і наук таких не існувало, та й учителів відповідних у Росії не було. Важко зрозуміти, писав він, що «розуміла програма під філософією, красними науками та наукою про торгівлю» [9, с. 2].

Гімназія 1804 року не задовольняла потреби суспільства і як засіб підготовки до університету. Програми не відзначалися

досконалістю. В гімназії часто викладалися університетські курси, а в університеті – гімназійні. Навчальний план 1804 р. для гімназій був визнаний як такий, що мав «поверховий енциклопедичний характер». «Ця розкіш напівпізнань, – зазначалось пізніше в одному із офіційних документів, – була найкапітальнішою помилкою статуту гімназій 1804 р.» [3, с. 1336].

Така недосконала гімназійна освіта, безумовно, не могла бути рушієм у розвитку освітньої справи в державі.

У 1811 році Петербурзький попечитель С. Уваров виступив з ініціативою провести реформу гімназій свого округу. 31 жовтня 1811 року він представив міністру народної освіти О. Розумовському записку, в якій заявив, що курс гімназій не відповідає сучасним вимогам. «Метою гімназій, – писав він, – взагалі є підготовка учнів до слухання академічних або університетських курсів наук, а тому в курс гімназій не повинні входити предмети, які викладаються в університетах, тобто науки філософські і суспільні [13, с. 191].

До того ж, у гімназії мають викладатися, як головні, ті предмети, без яких наукові заняття в університеті неможливі. На той час такими були класичні мови і насамперед латинська, яка на думку С. Уварова повинна вивчатися з третього класу (32 год. на тиждень), а у двох старших класах треба запровадити і грецьку мову (6 год.).

На цій підставі С. Уваров представив міністру новий навчальний план гімназій, звертаючи увагу на те, що стародавні мови повинні займати в ньому одне з провідних місць.

7 листопада 1811 року пропозиції С. Уварова були затверджені і СПб гімназія таким чином отримала новий навчальний план.

Отже, стародавні мови були введені в програму Уваровської гімназії не як знаряддя формального розвитку, а як необхідний засіб для здобуття знань в університеті, які перевищували гімназійні, на латинську мову відводилося 32 год. (порівняймо у статуті 1804 р. – 16 год.), на грецьку – 6 год. (у статуті 1804 р. її зовсім не було). Саме завдяки такій кількості годин для вивчення стародавніх мов вважалося, що гімназія достатньою мірою готує до навчання в університеті.

Наведений навчальний план поширювався на всі гімназії Санкт-Петербурзького округу.

Навчальний план Уваровської гімназії

Навчальні предмети		Класи							Всього уроків
		I	II	III	IV	V	VI	VII	
Закон Божий	Короткий катихизис	2	2	2	–	4	–	–	14
	Священна історія	–	2	2	–	–	–	–	
Російська мова	Читання цивільне	8	2	–	–	–	–	–	40
	Церковне	4	–	–	–	–	–	–	
	Граматика і диктант	–	4	4	–	–	–	–	
	Граматика з вправами у слог.	–	–	–	4	–	–	–	
	Риторика і вправи у слог.	–	–	–	–	4	2	–	

	Логіка	–	–	–	–	2	2	–	
	Словесність і її історія	–	–	–	–	–	–	4	
Математика	Арифметика	6	6	6	–	–	–	–	42
	Алгебра	–	–	–	4	–	–	–	
	Геометрія	–	–	–	4	–	–	–	
	Математика	–	–	–	–	4	4	4	
	Фізика	–	–	–	–	–	2	2	
Історія	всесвітня	–	–	2	2	4	2	–	26
	новітня	–	–	–	–	4	–	4	
	російська	–	–	–	2	4	2	–	
Географія	всезаг. з початк. основами математ.	–	–	2	2	–	–	–	12
	російська	–	–	–	2	–	–	–	
	географія і статистика	–	–	–	–	4	2	–	
Латинська мова		–	–	4	4	8	8	8	32
Грецька мова		–	–	–	–	–	2	4	6
Німецька мова		4	4	4	4	4	6	6	32
Французька мова		4	4	4	4	4	6	6	32
Історія і технологія		–	–	–	–	–	4	4	8
		–	–	–	–	–	–	4	4
		4	4	2	–	–	–	–	20
		4	4	2	–	–	–	–	
	Всього	36	32	34	36	46	46	46	

Після закінчення війни 1812 року політика Олександра I як і його погляди і характер, зазнали глибоких змін. Причиною того була загальна криза в політичному і культурному житті Європи.

Розгром Франції і боротьба коаліції (Австрії, Прусії, Росії) за встановлення абсолютизму привели до посилення в цих країнах політичної реакції, що була узаконена так званим Священим Союзом, укладеним 26 вересня 1812 року між російським, австрійським і прусським урядами.

Особливим чином це відбилося і на освітній галузі: поглибився становий принцип у школах, у програмах навчальних закладів змінили свої позиції релігія, націоналізм і монархізм, посилився політичний нагляд над учителями і учнями [11, с. 113].

У Росії ідеї західно-європейської реакції

були сприйняті з ентузіазмом тією частиною суспільства, яка не підтримувала ліберальні реформи першої половини царювання Олександра І. У багатьох бідах (політичних потрясіннях, релігійних смутах) була звинувачена школа, як розсадник вільнодумства.

Так, М. Сперанський у листі до царя 6 січня 1816 р. писав «Всі розумні люди давно вже визнали склад так званої у нас народної освіти надто недостатнім. При внутрішньому світлі, що осяває душу государя, Його Величність нині ясніше ще, ніж раніше, побачить ці недоліки. Якщо правила громадського порядку повинні бути почерпнуті з учення Христа, звідти мають бути і правила виховання» [16, с. 106].

Народна освіта повинна була тепер стати ареною відкритої боротьби проти політичного лібералізму і релігійного вільнодумства XVIII ст. і перших років XIX ст. Школу свої знаряддям обрала політика [16, с. 110].

Акт Священого Союзу став спонукою для здійснення реформи освіти в Росії. Поєднання віри і знання проголошено було метою розумового розвитку, але під поєднанням розуміли не рівноправний союз двох начал, а повне і безперечне панування релігії.

Нова державна політика в галузі освіти вивела нові постаті.

Отож, у жовтні 1816 року Міністром народної освіти було призначено О. Голіцина, обер-прокура св. Синоду, за яким була залишена і ця посада.

Маніфестом від 24 жовтня 1817 р. цар об'єднав два відомства в одне – Міністерство Духовних справ і Міністерство народної освіти. Такий крок в Маніфесті пояснювався бажанням домогтися того, щоб основою освіти завжди було християнське благочестя [16, с. 109].

Нове міністерство поставило перед собою два завдання. Перше зводилося до боротьби з просвітницько-ліберальними ідеями попередньої пори, друге полягало в тому, щоб встановити, як сказано в інструкції 1818 року «постійну і рятівну згоду між вірою, «знаннями» і владою, або, іншими словами, між християнським благочестям, «просвітництвом умів та існуванням громадянським» [18, с. 85].

Цими двома завданнями вичерпувалась по суті програма діяльності новоствореного міністерства.

Реформи в принципі не торкнулися основ зовнішньої організації освіти, а саме: поділу держави на навчальні округи, ієрархії навчальних закладів, становища університетів, як навчально-адміністративних центрів. Загальні статути середніх шкіл 1804 року не були відмінені. Увага реформаторів зосереджувалась на навчальних планах, на змісті предметів викладання і загальному його напрямі, на громадських і моральних обов'язках учнів і вчителів.

Всі заходи з цих питань були спрямовані на досягнення однієї мети: вигнання небезпечного духу філософського вільнодумства і встановлення «рятівної згоди між вірою, знанням і владою» [16, с. 118].

З метою змінити у потрібному напрямі зміст навчання міністерство звернулося до попечителів, до викладачів університетів, яким були підпорядковані гімназії, з проханнями надати свої пропозиції щодо необхідних і бажаних змін.

Для цього ради університетів створили особливі комітети і незабаром надали свої пропозиції. Так, Рада Харківського університету визнала за необхідне посилити увагу до вивчення мов, а також запропонувала вилучити з навчального процесу такі предмети, як право, політична економія, філософія, технологія, комерція, естетика; натомість в усіх гімназіях запровадити грецьку мову, тобто в основу курсу гімназії покласти стародавні мови [1, с. 63].

Звіти і подання попечителів свідчили, що середня освіта не задовольняє потреби суспільства. Особливо турбувало попечителів навчальних округів те, що гімназії були незаповнені, а дворянство не хоче віддавати своїх дітей на навчання разом з дітьми нижчих станів, боячись «поганих прикладів». Крім того, незадоволення викликала багатопредметність гімназійного курсу [1, с. 132].

Так, у 1819 році один із попечителів доповідав: «В усіх майже гімназіях кількість учнів

невелика, а вищі класи у деяких і зовсім порожні, а тому в університетах майже немає студентів. Причина цього та, що в гімназіях навчаються діти або одних бідних губернських чиновників, або купців і міщан. Ні ті, ні другі не закінчують усього курсу наук; перші, – бо поспішають влаштуватися на службу, щоб допомогти своєму сімейству; а останні – для того, щоб, навчившись читати і писати так, щоб уміти вести торгові рахунки, як правило, залишають училище; в гімназію приходить небагато» [16, с. 132].

На негативне ставлення усіх верств суспільства до середньої і нижчої школи вказував і М. Магніцький, попечитель Казанського навчального округу: «Дворянство майже ніколи не віддає своїх дітей у гімназії, повітові й приходські училища, боячись поганих прикладів, яких їхні діти можуть набратись від спілкування з дітьми різного стану». Причиною такого ставлення різних верств суспільства до державних шкіл, М. Магніцький вважав, багатопредметність курсів гімназій і повітових училищ, брак здібних викладачів і навчальних посібників і взагалі неправильну організацію навчальної частини [16, с. 132].

Зібравши думки педагогічних рад університетів, Головне управління училищ приступило до їх обговорення. Більшість пропозицій, що надійшли до міністерства, збігалися з тими змінами, які були запроваджені у 1811 р. С. Уваровим у Сант-Петербурзькому навчальному окрузі. Проте серед членів Головного правління училищ виявилися незгоди з цього приводу. Якщо С. Уваров наполягав покласти в основу курсу гімназій стародавні мови, то такі члени, як граф К. Лаваль, граф В. Лівен, Ф. Струдза, архиєпископ Філарет, вважали, що основою змісту навчання повинні бути релігійні принципи. Особливої критики зазнала «пагубна система енциклопедичного навчання», суспільні й політичні науки, як небезпечні в політичному і релігійно-моральному відношенні.

27 березня 1819 року Головне правління училищ затвердило складені Вченим комітетом нові плани для гімназії, які були введені в дію циркулярним приписом 5 червня 1819 року. Згідно з цими планами із гімназійного курсу були вилучені такі предмети, як: міфологія, загальна граматика, початковий курс філософії і мистецьких наук, основи політичної економії, комерційних наук і технології. Натомість було підсилено викладання мов, особливо стародавніх, причому грецька була визнана корисним навчальним предметом у гімназіях для попередньої підготовки бажаючих вивчати її в університетах. Навчання цієї мови в гімназіях запроваджується з урахуванням досатньої кількості учнів і по можливості за наявності хорошого викладача [16, с. 134].

Однак і ця реформа не принесла бажаних результатів. У травні 1824 року на посаду міністра народної освіти було призначено О. Шишкова, який розпочав свою діяльність з рішучого засудження діяльності міністерства під керівництвом своїх попередників. Новий міністр задумав докорінне реформування навчальної системи на засадах національних, позбавлених як філософського лібералізму епохи графа П. Завадовського, так і космополітичного містицизму епохи князя О. Голіцина. З цією метою він створив особливий комітет для перегляду всіх постанов, що стосувалися навчальної частини, і для складання проекту загального статуту навчальних закладів [16, с. 168].

На першому засіданні Головного правління училищ О. Шишков заявив, що головним завданням міністерства є оберігати молодь від зарази «лжемудрування», «вітротлінної мінливості», «пихатої гордості» та «пагубного самолюбства», що веде людину до «небезпечної хибної думки, мовляв, вона в юності стара, і через те стане в старості юною» [2, с. 269].

У першій доповідній записці від 25 травня 1824 року він просив дозволу скласти плани, «які застосувати для тихого і скромного гасіння того зла, яке і не носить у нас імені карбонарства, але є таким, і вже міцно різними засобами посилилось і поширилось» [16, с. 167].

Нова навчальна система, за пропозицією міністра, повинна була ґрунтуватися на таких засадах: виховання народне в усій Імперії нашій, не дивлячись на «різницю вір, також мов, має бути російським. 2) Греко-католик, римо-католик і лютеранин повинні бути виховані: перший – у твердому й непорушному православ'ї, а другий і

третій – з точним дотриманням віри своєї. 3) Все російське юнацтво іншої віри має навчатися нашої мови і знати її. Воно мусить переважно вивчати нашу історію і закони. 4) Всі науки повинні бути очищені від усяких зайвих і шкідливих розумівань...». Далі О. Шишков наполягав на тому, щоб вивчалися предмети, які обирає навчальний заклад, а також відповідно до бажань учнів. Повсюдно має вивчатися мова російська, а також грецька (крім шкіл для іновірців), якій слід надавати перевагу перед ланиною. Відтак міністр наголошував: «… 8) Не слід залишати поза увагою особливо те, що одне лише навчання не є вихованням і навіть шкідливе без впливу моральності, якої християнин, крім церкви, ніде не знайде» [16, с. 177].

Заявивши так відкрито і рішуче про свої погляди, О. Шишков відразу приступив до практичного їх втілення.

Над складанням нового проекта загального статуту навчальних закладів комітет почав свою роботу 5 січня 1825 року під головуванням І. Муравйова-Апостола. Не чекаючи завершення роботи цього комітету, яка тяглася доволі довго, міністр того ж року видав циркуляр, яким передбачалось: «а) право природниче і науки політичні вилучити з числа предметів, а замість того збільшити число уроків для викладання мов латинської, грецької і російської; б) кількість уроків, призначених для викладання риторики і поезії, зменшити; в) вибір предметів і тем для творів заборонити вчмтелям робити самостійно, а доручити це робити самому університетському правлінню» [1, с. 105].

20 листопада 1825 року Олександра І не стало, і його місце зайняв цар Микола І. Його царствування не принесло нічого нового у порівнянні з останніми роками царювання Олександра І. Воно стало його логічним продовженням.

З цього приводу історик В. Ключевський писав: «Микола поставив собі завданням нічого не міняти, не вводити нічого нового в основі, а тільки підтримувати існуючий порядок, доповнювати прогалини, ремонтувати виявлену застарілість. За допомогою практичного законодавства і все це робити без будь-якої участі суспільства, навіть з придушеннями громадської активності, одними урядовими засобами; але він не зняв з черги тих пекучих питань, які були поставлені в попереднє царювання, і, здається, розумів їх пекучість ще сильніше, ніж його попередник» [7].

Зустрівшись на самому початку вступу на престол з появою вільнодумства, що вилилось у події 14 грудня 1825 року на Сенатській площі, Микола І як і його попередник, побачив причину цього явища в неправильно поставленій шкільній системі.

На думку царя, «не освіті, а бездумності більш шкідливій, ніж бездіяльність тілесних сил, браку твердих знань маємо приписати свавільність думки, цю згубну розкіш напівзнань, цей порив у мрійливі крайнощі, початок яких є зіпсованість вдачі, а кінець – погибель» [12, с. 293].

Так політичний бік проблеми народної освіти знову вийшов на перший план, і шкільна система мусила підкоритися насамперед цілям політичного виховання суспільства. У височайшому рескрипті від 14 травня 1826 р. на ім′я мністра народної освіти говорилося: «Оглядаючи з особливою увагою улаштування навчальних закладів, у яких російське юнацтво освічується на службу державі, я з жалем бачу, що не існує в них належної і необхідної однаковості, на якій повинно бути засноване як виховання, так і навчання. Предмет сей так швидко може мати вплив на благо державне, що треба не відкладаючи поспішити виправити сей недолік у нашій навчальній частині» [10, с. 106].

Реформа школи уявлялась імператору Миколі І найдієвішим засобом для отверезіння суспільства «від дерзновенних мрій». Рескриптом 14 травня 1826 року він призначив особливий Комітет улаштування навчальних закладів» на чолі з О. Шишковим, до складу якого увійшли такі відомі державні діячі, як граф К. Лівен, С. Уваров, М. Сперанський, М. Шторк, С. Строганов.

Перед комітетом ставилось конкретне завдання: «Звірити усі статути навчальних закладів Імперії, починаючи з приходських аж до університетських, – розглянути і зрівняти курси навчання, що в них викладаються, за якими підручниками вони викладаються і в результаті

привести у відповідність усі статути; вибрати з існуючих підручників кращі і доручити академікам і професорам написати нові замість старих, щоб навчання не велось «за довільними книгами і зошитами»« [1, с. 109].

На виконання цієї директиви О. Шишков виступив перед Комітетом з широким планом загальної реформи. План цей ґрунтувався на двох основних ідеях. Перша полягала в пропозиції «побудувати навчання в кожному навчальному закладі таким чином, щоб воно могло служити закінченою освітою тієї верстви людей, для якої такі училища переважно засновуються».

Отже, О. Шишков вважав, що визначаючи тип навчального закладу, не потрібно мати на увазі підготовку учнів до вступу до вищого навчального закладу, а насамперед задовольняти потреби тих станів, що мають бажання одержати закінчену освіту. Він був переконаний в тому, що: «Приходські школи повинні існувати у нас переважно для селян, міщан і промислового нижчого класу; повітові – для купецтва, обер-офіцерських дітей і дворян; гімназії переважно для дворян, не позбавляючи, втім інші стани права вступати до них» [12, с. 294].

Таким чином, із педагогічних міркувань виводилася політична теза: ніхто не повинен одержувати освіту вищу за свою станову приналежність.

Друга ідея реформи 1828 року полягала в тому, що школа повинна не тільки навчати, але і виховувати, і що виховання повинно цілком перебувати в руках держави.

З такими керівними вказівками Комитет улаштування навчальних закладів приступив до роботи.

Робота йшла досить поволі. Відбулося більше 20 засідань. Нас цікавить, як обговорювалася проблема викладання стародавніх мов у гімназіях. З цього приводу тривали довгі дискусії. Більшість схилялася до того, що в гімназіях повинні обов′язково вивчатися стародавні мови, як необхідна умова розумового розвитку учнів та належної їх підготовки до навчання в університеті. І навіть, коли цар Микола І, ознайомившись з короткими виписками десяти журналів засідань комітету, висловив певний сумнів стосовно необхідності запровадження грецької мови в гімназії, і тоді дехто з членів комітему не відступив від своєї думки. 20 грудня 1826 року члени Комітету висловили думку: «Два головні недоліки давно уже помічені були у вихованні нашого юнацтва: поверхове навчання багатьох предметів… і схильність займатися предметами легкими». Щоб уникнути цих недоліків, вважали члени Комітету «не знайдено кращого засобу, як посилити в наших гімназіях навчання латинської і грецької мов». Саме ці предмети мають такі переваги, як «пробудження і навик до праці», «привчання розуму до уваги», «привчає до скромності, як і будь-яке грунтовне навчання» [12, с. 54]. Дехто з членів Комітету пропонував обмежитись тільки вивченням латинської мови. На це прихильники грецької мови зауважували: по-перше, «відокремити ону від латинської дуже було б незручно, бо ця остання основана на першій, і хоча в різних ступенях досконалості, та скрізь вони йдуть разом». І далі вони доводили: «грецька словесність в усіх найзнаменитіших навчальних закладах Англії, в Німеччині і у Франції, завжди займала і нині займає важливе місце [12, с. 55]. З огляду на це переконували окремі члени Комітету: нема ніяких підстав відмовлятися в Росії від грецької мови, адже з Греції з вірою прийшов ключ просвітництва і перше, відкрите 1679 року училище мало назву слов′яно-греко-латинська академія [12, с. 55].

Свою окрему думку з цього приводу висловив С. Уваров, який вважав, що повсюдне запровадження грецької мови не дасть позитивних результатів. До такого висновку він прийшов на власному досвіді. Адже саме С. Уваров протягом 11-річного керування Санкт-Петербурзьким навчальним округом запроваджував грецьку мову поряд з латинською в гімназіях і переконався, що в гімназії неможливо вивчити цю мову (не вистачає вчителів і достатньої кількості годин), а поверхове вивчення не може принести ніякої користі.

Більшість членів комітету підтримали С. Уварова. Вони вважали, що грецьку мову не варто вводити повсюдно і одночасно в усіх гімназіях.

У результаті 14 листопада 1827 року

Комітет висловив думку: сприяти навчанню грецької мови за особливого заохочення держави [12, с. 55].

Запропоновані Комітетом заохочення, по-перше, полягали в тому, що, тим хто вивчив грецьку мову, надавався відповідний чин згідно з табелем про ранги, що було важливо для більшості учнів; по-друге, кращий учень з грецької мови одержував право вступу до університету на казенний кошт з наданням стипендії; по-третє, ступінь доктора надавався в разі виявлення «ґрунтовних» знань з грецької мови. Однак до проекту статуту потрапила тільки перша пропозиція з доповненням про відзначення кращих учнів золотими і срібними медалями.

Що стосується вивчення грецької мови, то було запропоновано запровадити його в гімназіях при університетах, зокрема в усіх трьох у Санкт-Петербурзі, а також у такій же кількості в Москві. Надалі викладання грецької мало запроваджуватися в губернських гімназіях «за потребою і по можливості».

Після довготривалих дискусій проект статуту 8 лютого 1828 року був поданий на попередній розгляд цареві. Ознайомившись з документом цар наказав: «Розглянути без черги в Державній Раді».

24 лютого 1828 року проект розглядався в департаменті законів, а 10 березня на загальних зборах Державної ради, де і був визнаний, як такий, що «обіцяє безумовну користь» [1, с. 112]. Разом з тим були висловлені деякі зауваження, які треба було враховувати. Саме в цей час відбулася зміна в керівництві міністерством народної освіти. 25 квітня 1828 року О. Шишков був звільнений з посади міністра, а на його місце призначений попечитель Дерптського навчального округу генерал К. Лівен.

На К. Лівена чекав проект статуту гімназій, який терміново треба було доопрацювати. 31 червня 1828 року доопрацюваний проект був представлений новим міністром у Державну раду.

У Державній раді стосовно нового проекту знову дискутували, зокрема стосовно викладання грецької та латинської мов.

Стародавні мови планувалось зробити головним предметом в гімназії. Наприклад, на латинську мову призначалось в проекті 70 год. на тиждень в усіх класах, на грецьку – 50. Саме з цього приводу розгорнулися головні дискусії. В Державній раді були як прибічники стародавніх мов, так і противники. Наприклад, граф Е. Сіверс, один з найвпливовіших членів комітету вважав, що «стародавні мови повинні складати найголовнішу і найсуттєвішу частину навчального курсу гімназій, як найбільш надійні основи вченості і як кращий спосіб до підвищення і зміцнення душевних сил учнівської молоді» [1, с. 118]. Він також нагадав членам комітету про інтереси тих, хто не має наміру вивчати університетський курс. Для них він висував на перше місце, поряд із стародавніми мовами, математику, на яку в проекті відводилось всього 44 години.

Інший член комісії, князь К. Лівен повідомив, що дворянство скаржиться, що їхні діти – із яких тільки менша частина присвячує себе службі в провінційних присутственних місцях і тому навчається в університеті прав, значно ж більша частина готується до військової служби або для заняття сільським господарством, – мучать непотрібними для них стародавніми мовами. К. Лівен погоджувався, що «ця скарга надто справедлива», і вважав, що для задоволення її «не залишається ніякого іншого зручного засобу, як або заснувати зовсім окремі училища, які стояли б паралельно з гімназіями, або при самих гімназіях створити окремі реальні класи, в однаковому відношенні до старих класів гімназій, де молоді люди, які не присвячують себе науці, в той час, коли інші вивчають стародавні мови, учились би живих мов і необхідним для них предметів» [12].

Кінець кінцем, Комітет погодився допустити поділ гімназійного курсу, починаючи з 4 класу, на дві гілки знань: історико-філологічну і математичну, «як одну другій цілком чужі» [1, с. 118].

Починаючи з 4 класу, комісія пропонувала тим, хто присвятив себе філологічній освіті, вивчати в меншому обсязі математику і тільки одну нову мову; хто ж обрав

математику, той звільнявся від грецької мови, проте вивчає латинську і дві нові мови. Для тих, хто вступає на філологічні, юридичні і медичні факультети, грецька мова була обов'язковою.

За новим проектом статуту, із програми гімназій були вилучені такі предмети як природна історія і технологія, філософія, мистецькі науки, політична економія і основи наук, що належать до торгівлі. Замість цих предметів більше години відводилося на латинську мову і було додано грецьку мову. Латинську мову починали викладати з 1 класу, а грецька мова обов'язково вивчалася в гімназіях, що існували при університетах (§ 144, 145) і зайняла більш вагоме місце [1, с. 116].

Цей статут був затверджений царем 1828 року. Він висловив думку, що в гімназіях класичного напряму необхідно, щоб досягнути яких-небудь результатів, присвятити значну частину часу вивченню стародавніх мов, що в свою чергу веде за собою друге скорочення інших предметів.

Навчальний план згідно з новим статутом мав такий вигляд:

Навчальний план гімназій за статутом 1828 р. був такий

Навчальні предмети	Гімназія з грецькою мовою								Без грецької мови				
	I	II	III	IV	V	VI	VII	Разом	IV	V	VI	VII	Разом
Закон божий	2	2	2	2	1	1	1	11	2	1	1	1	11
Російська словесність і логіка	4	4	4	3	3	3	2	23	3	3	3	2	23
Латинська мова	4	4	4	4	4	3	3	26	4	4	3	3	26
Грецька мова				5	5	5	5	20					
Німецька мова	2	2	2						3	3	3	3	18
Французька мова				3	3	3	3	18	3	3	3	3	12
Математика	4	4	4	1	1	1		15	3	3	3	2	23
Географія і статистика	2	2	2	1	1		2	10	1	1		2	10
Історія			2	2	3	3	3	13	2	3	3	3	13
Фізика						2	2	4			2	2	4
Чистописання	4	4	2					10					10
Рисування й малювання	2	2	2	1	1	1	1	10	1	1	1	1	10
Всього уроків	24	24	24	22	22	22	22	160	22	22	22	22	160
На тиждень годин	36	36	36	33	33	33	33	240	33	33	33	33	240

Із таблиці видно, що всі предмети у перших трьох класах були однакові, а з 4-го різнилися в залежності від того, є в гімназії грецька мова чи її немає. Найбільша кількість годин припадала на латинську мову (26 уроків).

У гімназіях з двома стародавніми мовами 28,8 % усього навчального часу зайнято тільки цими двома мовами, а якщо взяти 4 і 5 класи, де додається грецька мова, то відсоток часу, відданого класичним мовам зростав до 41.

Важливим моментом у цій реформі було те, що гімназіям були запропоновані уніфіковані навчальні програми з грецької та латинської мов, які передбачали вивчення граматики, письмовий переклад, читання творів стародавніх класиків. Ця програма була першою загальною для всіх гімназій імперії і протягом тривалого часу ніякі зміни в неї не вносилось.

Так була створена класична гімназія згідно зі статутом 1828 року.

21 березня 1833 р. на посаду міністра народної освіти було призначено С. Уварова.

В часи, коли С. Уваров був призначений на посаду міністра, за його спогадами, «всю Європу потрясала суспільна буря, відлуння якої досягали і Росії… Посеред швидкого падіння релігійних і цивільних установ у Європі, за повсюдного поширення руйнівних понять, через сумні явища, які оточували нас з усіх боків, належало зміцнити вітчизну на твердих основах, на яких тримається благоденство, сила і життя народне; знайти початки, що становлять відмітний характер Росії і лише їй властиві; зібрати в одне ціле священні рештки її народності і на них укріпити якор нашого порятунку» [19, с. 2].

В основу своєї доктрини розвитку освіти новий міністр граф Уваров поклав такі засади: православ'я, самодержавність і народність, вказавши на це у відомому циркулярі від 21 березня 1833 року, адресованому попечителям навчальних округів [5, с. 302].

«Ось ті головні начала, – писав пізніше С. Уваров, – які необхідно включити в систему суспільної освіти, щоб вона поєднувала вигоди нашого часу з легендами минулого і з надіями на майбутнє, щоб народне вихованння відповідало нашому порядку речей і було чужим до європейського духу. Освіта теперішнього і майбутнього поколінь, в поєднаному дусі цих трьох начал, становить безсумнівно одну з найкращих надій і найоголовніших потреб часу» [19, с. 4]. Так склалася бойова політична формула, писав Мілюков, якій було призначено бути до кінця старого порядку зробитися її прапором [12, с. 300].

За час свого перебування на посаді міністра (1833–1849) С. Уваров багато уваги зробив для поширення стародавніх мов у гімназіях. Старання міністерства у цьому відношенні увінчалось настільки значним успіхом, що в 40-х роках латинська мова викладалася в усіх гімназіях з 1-го класу, а грецька, хоч і у вигляді необов'язкового предмета, – у більшості гімназій (в 47 із 74) [9, с. 3].

Важливі зміни у викладанні стародавніх мов відбулися після революції 1848 року у Франції. Революційний рух сколихнув усю Європу, що, безумовно, позначилося і на поглядах на шкільну освіту, зокрема на вивчення стародавніх мов. «З одного боку на вивчення класичної стародавньості, – писав Шмід, – дивилися, як на справу реакційну; з другого вважали її несумісною з принципом народності» [20, с. 307]. Крім того, по Росії ширилися думки, що, мовляв, молоді люди не поважають закони, бо «вони зовсім не знають чинного законодавства, а захоплюються республіканськими закладами класичного світу. Отже, класицизм шкідливий і стародавні мови повинні бути замінені законознавством» [12, с. 303)].

Класичній освіті стали приписувати здатність створювати «обмани уявлення», отверезити від яких могла тільки реальна освіта.

Таку думку висловив ще у 1847 році київський генерал-губернатор Бібіков у записці «Про зміни навчального напряму». «Було б корисно, – писав він, – освіті молодих людей в навчальних закладах дати напрям більш матеріальний, який, займаючи розум їх знаннями позитивними, не давав би часу уяві відволікати їх від корисних занять. Для цього потрібні тільки деякі реформи в курсах гімназій і училищ. Діяльність матеріальна знищила б обман уявлення, і успіхи на цьому поприщі захопили б усіх і кожного» [1, с. 124–128; 16, с. 277].

На підставі цих положень петербурзький попечитель О. Мусін-Пушкін запропонував розділити гімназійний курс, починаючи з 4 класу, на два відділення: латинське – для тих, хто готується перейти в університет, і – юридичне, для бажаючих із гімназії іти прямо на службу [12, с. 303].

Але визріла й інша причина для поділу гімназійного курсу на 2 відділення: уряд робив спробу в такий спосіб покласти початок реальної освіти для дітей з торгово-промислової верстви і тим відволікти їх від дворянської класичної гімназії.

Зважаючи на вимоги часу і настрої громадськості, міністр С. Уваров представив у Держану раду своє бачення змін в освіті. Так, він вказував на необхідність «відповідно до сучасних потреб запровадити в гімназіях біфуркацію, тобто розділити гімназію на два відділення». «Це потрібно зробити для того, – наголошував С. Уваров, – щоб забезпечити різницю між тими, хто готується в університети і тими, хто побажає із гімназій перейти прямо на службу. Одні, для вищої освіти, мають потребу в ґрунтовному знанні стародавніх мов та історії; другим потрібні тільки детальні знання з математики для військової або цивільної служби» [1, с. 149]. С. Уваров вважав, що такі зміни дадуть можливість вступати в університет тільки тим, хто добре засвоїв латинську та грецьку мови.

Міністр запропонував змінити 134 параграф статуту таким чином: ті, хто бажає проводити навчання в університетах, повинні в гімназіях ґрунтовно оволодіти латинською мовою, а ті, хто хоче вступати на філософський факультет, мають ще добре знати грецьку мову. Ті вихованці, які хочуть після закінчення гімназії одразу йти на військову або цивільну службу, замість стародавніх мов вивчають математику (військова служба) та російське законодавство (цивільна служба) [1, с. 149]. Відповідно до цього курс гімназій складає 7 класів і ділиться на загальне (початкове) і спеціальне навчання. Спеціальне навчання починається з 4 класу. Наприклад, для тих, хто збирається до університету, крім загальних предметів, вводилась латинська і грецька мова саме з 4 класу.

Пропонувався такий начальний план для 1–3 класів усіх гімназій:

	1-й кл.	**2-й кл.**	**3-й кл.**
Закон Божий	2	2	2
Російська і слов'янська мови	4	4	4
Математика	4	4	4
Географія	3	3	5
Німецька мова	3	3	5
Французька мова	3	3	3
Чистописання	4	4	2
Креслення і малювання	1	1	1
Всього	24	24	24

З 4 класу, згідно з біфуркацією, розподіл уроків був такий:

	4-й кл.	5-й кл.	6-й кл.	7-й кл.
Закон Божий	2	1	1	1
Російська і слов'янська мови	3	3	3	3
Математика	3	3	3	3
Географія	–	2	2	2
Німецька мова	4	3	3	3
Французька мова	3	3	3	3
Чистописання	3	3	3	3
Креслення і малювання	1	1	1	1

Крім того, в цих класах додавалися:

	4-й кл.	5-й кл.	6-й кл.	7-й кл.
а) для тих, хто готувався в університет:				
Латинська мова	4	4	4	4
Грецька мова (для бажаючих)	2	2	2	2
б) для тих, хто готується на службу				
Російська і слов'янська мови	2	–	–	–
Математика	2	–	–	–
Російське законознавство	–	4	4	4

21 березня 1849 року нові зміни в розподілі навчальних предметів гімназії були затвреджені царем і стали обов'язковими для всіх гімназій.

Як бачимо, згідно з цим статутом викладання стародавніх мов у гімназіях було послаблено, і гімназійний курс був розділений на два відділення, відповідно до нової подвійної мети гімназій, що відповідало Височайшому повелінню від 21 березня 1849 року: «Готувати, з одного боку, студентів для університету, а з другого – здібних молодих людей для служби».

Усі предмети гімназійного курсу були розділені на загальні й спеціальні; до останніх віднесені латинська і грецька мови.

«Як міг, – писав дослідник І. Альошінцев, – С. Уваров, будучи автором класицизму, погодитись на таке скорочення класицизму важко зрозуміти. Можливо, побувши міністром 16 років за царя Миколи І, С. Уваров настільки заразився його настроями, що і сам поставив станово-політичні цілі вище і попереду освітніх. Погнавшись за цим зайцем, він, зрозуміло, упустив іншого, тобто перебільшив зміцнення класицизму в Росії і, зовсім не врахувавши постійного негативного ставлення суспільства до класицизму, дозволив собі допустити по відношенню до нього можливість вибору і тим значною мірою закреслив минулу роботу майже всього свого життя. А можливо і те, що відчуваючи послаблення свого впливу, він цією поступкою рятував портфель, що вислизнув [з рук]» [1, с. 153].

З 1850 по 1853 рік на посаді міністра освіти

працював П. Ширинський-Шихматов. Новий міністр створив особливий комітет для розгляду постанов і розпоряджень по Міністерству народної освіти і нових навчальних планів на 1852 рік.

До складу комітету ввійшли статс-секретарь, граф Д. Блудов (голова) і члени: М. Анненков, граф Н. Протасов, граф Ростовцев, барон М. Корф.

У засіданнях комісії постійну участь брав сам міністр П. Ширинський-Шихматов. Комітет протягом 1850–1852 рр. провів 10 засідань, на яких розглянув велику кількість питань. Засідання виглядали так, міністр «проводив генеральний огляд усім розпорядженням міністерства з навчальної справи за період царювання Миколи I, та переоцінку його цінностей» [1, с. 174].

Серед інших питань, звичайно, була серйозна дискусія стосовно класичної освіти. Особливо цікава позиція голови комітету Д. Блудова, який вважав, що «теперішнє влаштування гімназій не відповідає потребам нашого громадянського суспільства, «не узгоджується з первинною думкою статуту 1828 р.». На його думку, в «гімназіях може і повинно бути навчання не тільки підготовче для вступу в університети, але і, принаймні, деякою мірою і повне, тобто достатнє для обрання шляху в житті. Для цього необхідно, щоб вони не мали, як нині, напряму винятково класичного. Хоч до змісту освіти також входять знання класичні, але їх потреба для Росії (не так, як на Заході) другорядна. Наше гімназійне виховання повинно бути більш загальне і більш практичне» [1, с. 178–179].

«Для досягнення цієї мети, – говорив далі Д. Блудов, – треба було б додати до числа наук в гімназіях загальне викладання теоретичеої хімії, механіки і «природної» історії, особливо мінеральної і ботаніки.

Крім користі від застосування цих знань, головна їх перевага полягає в тому, що вони дають розуму практичний напрям, привчають до спостережливості і протидіють схильності до порожніх теорій і мрій. Запровадженням цих наук в курс гімназійної освіти можна уникнути потреби відкривати особливі гімназії – реальні» [1, с. 179].

Щоб гімназії успішно виконували своє завдання доцільно залишити нижчі класи загальними для всіх учнів, а вищі розділити на дві різні галузі так, щоб в одній викладання мало переважно напрям чисто науковий, і готувало молодих людей до вступу в університет на факультети: філологічний, юридичний і т.п. (тут зберігається латинська мова і навіть грецька для вступу на філологічний факультет); а щоб в другій молоді люди вчилися тих наук, які найбільше корисні, навіть необхідні в заняттях практичних, з торгівлі, господарства, промисловості різного роду і до вступу у вищі спеціальні навчальні заклади, або факультети фізико-математичні. Такі думки висловлював голова Комітету Д. Блудов [1, с. 179].

Крім того, він пропонував відкрити при гімназіях ще додаткові класи наук комерційних, загальної технології, практичної механіки, бухгалтерії, товарознавства і комерційних законів. Цей додатковий клас міг бути сьомим у гімназіях.

Дехто з дослідників (наприклад І. Альошинцев) вважають, що ці погляди Д. Блудова на розвиток гімназійної освіти певною мірою вплинув на Миколу I, який запропонував вилучити з навчальних планів гімназій грецьку мову.

Він вважав, що викладання грецької мови в усіх гімназіях зайве, достатньо залишити викладання цієї мови тільки в деяких гімназіях, наприклад, в Ніжині, Таганрозі, в інших же відмінити і виключити із кошторису заробітну плату вчителям грецької мови [1, с. 180].

Враховуючи думку царя, міністр П. Ширинський-Шихматов підготував записку, в якій пропонував залишити викладання грецької мови а) в містах, де знаходяться університети, з призначенням по одній гімназії в кожному для підготовки молодих людей до вступу в університети на історико-філологічний факультети, в які ніхто не приймається без знання грецької мови (тобто по одній в Сант-Петербурзі, в Москві, Дерті, Києві, Харкові і Казані – *А. П.*); б) в одній із гімназій в Одесі, Таганрозі, Ніжині і Кишиневі – бо там значний прошарок грецького населення і в) в головних містах Остзейської губернії: Ризі, Ревелі і Мітаві. В інших 31 гімназії міністр вважав за доцільне і необхідне замінити грецьку мову природничими науками.

«На мою думку, – писав він, – з введенням цих заходів не тільки завершилась би повнота

освіти учнів, що планують прямо із гімназії вступити на цивільну службу, але і відчутно полегшилось би детальне і ґрунтовне вивчення природничих наук для студентів фізико-математичного і медичного факультетів, про що неодноразово і переконливо просили мене професори природничих наук» [1, с. 182].

2 жовтня 1851 року цар затвердив записку міністра. Залишилось лише пристосувати ці нові зміни в програмах гімназій до попереднього розподілу уроків.

Розробка цього практичного пристосування програм була доручена Сант-Петербурзькому попечителю О. Мусіну-Пушкіну. 15 грудня 1851 року він подав уже проект нового розподілу класів.

Проект О. Мусіна-Пушкіна 10 квітня 1852 року був затверджений міністром і став обов'язковим для всіх гімназій [1, с. 182]. Цей документ було розіслано по всіх гімназіях. На його підставі гімназії були розділені в навчальному відношенні на три типи: в першому були природнича історія і законознавство, в другому – одне законознавство, а в третьому – латинська мова у великому обсязі і грецька мова.

В гімназіях 1-го типу, тобто з «природничою історією» і законознавством, розподіл предметів був таким:

НАВЧАЛЬНІ ПРЕДМЕТИ	**Класи загальні**			**Спеціальні для тих, хто готується**								**Число уроків**			
				На службу				**В університет**				**Загальних**	**На службу**	**В універ.**	**Всього**
Загальні:															
1. Закон Божий	2	2	2	2	1	1	2*	2	1	1	2*	12*	-	-	12
2. Російська мова	4	4	4	5	3	3	3	3	3	3	3	24	2	-	26
3. Географія	2	2	2	2	2	-	2	2	2	-	1	11	-	-	11
4. Історія	-	-	2	2*	2*	4*	3*	2*	2*	4*	3*	13	-	-	13
5. Математика	4	4	4	5	3	3	3	3	3	3	3	24	2	-	26
6. Фізика і фізична географія	-	-	-	-	2	2	2	-	2	2	2	6	-	-	6
7. Природн. історія	2	2	2	2	1	1	1	2	1	1	1	11	-	-	11
8. Німецька мова	3	3	3	3	3	3	2*	3	3	3	2*	20*	-	-	20
9. Французька мова	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	21	-	-	21
10. Чистописання	3	3	1	1				1				10	1	1	11
11. Креслення і малювання	1	1	1	для бажаючих				для бажаючих					для бажаючих		
Спеціальні:															
Російське законознавство	-	-	-	-	4	4	4	-	-	-	-	-	12	-	12

Латинська мова	-	-	-	-	-	-	-	4	4	4	4	-	-	16	16
Всього	24	24	24	24	24	24	24	24	24	24	24	152	18	16	184+1
				З малюванням по 25											

[1, с. 183].

Як бачимо з цієї таблиці, на латинську мову відводилось 12 год., а грецької – взагалі не було.

У класичних гімназіях навчальний план мав такий вигляд:

НАВЧАЛЬНІ ПРЕДМЕТИ	I	II	III	IV	V	VI	VII	**Число уроків**		
								I–III	IV–VII	**Всього**
1. Закон Божий	2	2	2	2	1	1	1	6	5	11
2. Російська мова	4	4	4	3	3	3	3	12	12	24
3. Географія	3	2	2	-	1	-	1	7	2	9
4. Географія держави Російської	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1
5. Всезагальна історія	-	-	2	2	2	2	1	2	7	9
6. Російська історія	-	-	-	-	-	1	2	-	3	3
7. Математика	3	3	3	3	2	2	2	9	9	18
8. Фізика і фізична географія	-	-	-	-	2	2	2	-	6	6
9. Німецька мова	3	3	2	2	2	2	2	8	8	16
10. Французька мова	3	3	2	2	2	2	2	8	8	16
11. Чистописання	4	2	2	1 для бажаючих				8	-	8
12. Креслення і малювання										
13. Латинська мова	-	3	3	4	4	4	4	6	16	22
14. Грецька мова	-	-	-	5	5	5	4	-	19	19
Всього	24	24	24	24	24	24	24	72	96	168

У порівнянні з 1849 роком на латинську мову відводилось 22 год., на грецьку – 19.

Місце грецької мови, на пропозицію нового міністра, зайняли природознавчі науки, які «становлять потребу сучасної освіти» і можуть суттєво полегшити детальне і ґрунтовне вивчення наук для студентів фізико-математичного і медичного факультетів [12, с. 304].

Загалом, як вважали пізніше історики розвитку гімназійної освіти, реформи 1849–1852 рр. порушили логіку розвитку навчальної системи. Вона, якщо не єдина, – то одна з важливих причин матеріалізму, нігілізму і «найбільш згубної зарозумілості», що так сильно охопили науку і учнівську молодь. Адже питання між стародавніми мовами, як основою всієї подальшої наукової освіти, і всяким іншим способом навчання є питання на тільки між серйозним і поверховим

навчанням, але і питанням між моральним і матеріальним напрямом навчання і виховання, а отже, і всього суспільства [8, с. 5].

Офіційний орган міністерства народної освіти «Журнал министерства народного просвещения» вважав статут, що діяв до середини XIX ст. недосконалим. В основу статуту, що був затверджений у 1828 році, – писав журнал, – були покладені здорові педагогічні ідеї. На жаль, з часом погляди на значення гімназійної освіти змінювалися, а відповідно до статуту вносились зміни, які не завжди сприяли його вдосконаленню. «Це особливо стосується тих змін, які вносились у 1849 і 1852 роках, внаслідок чого гімназії повністю відхилилися від курсу класичної освіти, що визначався статутом 1828 р.». У результаті цього (1864 р.) гімназії перестали відповідати прямому своєму призначенню – давати молодим людям загальну освіту і готувати їх до університетських наукових занять [15, с. 3].

Отже, протягом першої половини XIX ст. стародавні мови постійно були в центрі освітніх процесів і уваги суспільства. Це було пов'язано з тим, що стародавні мови, по-перше, становили основу освітніх традицій (Києво-Могилянської академії), по-друге, стародавні мови мали усунути багатопредметність гімназійного курсу як такі, що були добре дидактично розроблені; по-третє, стародавні мови були обов'язковою умовою вступу в університет (окремі лекції в університетах читались латинською мовою).

У перших гімназіях, створених у 1804 році стародавні мови не являли собою основу курсу. Проте вітчизняні традиції, вимоги часу і приклад Заходу спонукали міністерство народної освіти прийняти статут 1828 року, в якому ці мови зайняли своє переважаюче місце. Вважалось, що кожна культурна людина повинна володіти латинською мовою.

Однак в освітні процеси втрутилася політика. В 40-х роках стародавні мови були визнані шкідливими, як такі, що сприяють вільнодумству і поширенню революційних ідей. Тому реформи 1849–1852 рр. значно зменшили питому вагу стародавніх мов в освітньому процесі: їх починали вивчати з 4-го класу і тільки ті, хто вступав в університет. Латинська мова була зарахована в розряд спеціальних предметів, а грецька замінялась природничими науками в усіх гімназіях, крім тих, що знаходились в університетських містах (С.-Петербург, Москва, Київ, Харків, Казань).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешинцев И. История гимназического образования в России (XVIII и XIX век / И. Алешинцев. – СПб., 1912. – 346 с.
2. Джуринский А. И. История педагогики / А. И. Джуринский. – М. : Владос, 1999. – 430 с.
3. Извлечения из представлений в Государственный Совет с проектом устава гимназий и прогимназий // Сборник постановлений. – Т. 3. – С. 1330–1351.
4. Каптерев П. История русской педагогики / П. Каптерев // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 69–53.
5. Каптерев П. Ф. История русской педагогики / П. Ф. Каптерев. – Пг: Земля, 1815. – 746 с.
6. Каптерев П. Ф. История русской педагогики. Глава XX. Общепедагогические идеалы в практике средней школы. Классицизм и реализм / П. Ф. Каптерев // Педагогика. – 1996. – № 6. – С. 69–82.
7. Ключевський В. О. История сословий в России. Курс читаний в Московском университете в 1886 г. / В. О. Ключевський. – 2-е изд-во. – М., 1914. – XVI. – 253 с.
8. Краткий исторический обзор хода работ по реформе средней школы Министерства народного просвещения с 1871 г. – СПб, 1915 – С. 5 (56 с.)
9. Масловский А. Ф. Русская общеобразовательная школа. Мысли отца семейства по поводу предстоящей реформы средней школы / А. Ф. Масловский. – СПб, 1900. – 275 с.
10. Материалы для истории образования в России в царствование императора Олександра I. – Ч. II. – СПб : Ф. С. Сущинского, 1866. – 214 с.
11. Мединський Є. М. Історія російської педагогіки до Великої Жовтневої Соціалістичної революції / Є. М. Мединський. – К. ; Х. : Рад. школа, 1938. – 463 с.
12. Милюков П. Н. Очерки по истории русской культуры : в 3-х т. Т. 2. Ч. 2. / П. Н. Милюков. – М. : Прогресс-Культура, 1994. – 496 с.
13. Милютин А. Организационно-методические вопросы школьной работы со взрослыми / А. Милютин // сборник (Главполитпросвет) В помощь совпартшколам и школам взрослых. – Вып. II. 12. – 1927. – 200 с.
14. Педагогический энциклопедический словарь. – М. : Изд-во «Большая российская энциклопедия», 2002. – 527 с.

15. По поводу нового устава гимназий и прогимназий // МНП. – 1864. – № 124 (CXXIV). – С. 3 (с. отдел IV с. 99)
16. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства Народного Просвещения. 1802–1902 / С. В. Рождественский. – СПб. : Изд. Министерства Народного Просвещения, 1902. – 786 с.
17. Свод мнений, представленых в Министерство народного просвещения Попечителями учебных укругов, директорами, педагогическими советами и попечительствами реальных училищ, представителями сословия и частными лицами по вопросу о пересмотре устава реальных училищ // – б.м. и б.ч. – 47 с.
18. Синицкий Е. Из истории министерства народного просвещения // Вестник воспитания. – 1903. – № 6. – С. 73–110.
19. Уваров С. С. Десятилетие Министерства народного просвещения (1833–1843) : (Записка, представленная государю Императору Николаю Павловичу Министром Народного Просвещения графом Уваровым в 1843 году и возвращенная с собственноручною надписью Его Величества: «Читал с удовольствием»). – СПб. : Тип-я Императорской Академии Наук, 1864. – 161 с.
20. Шмид Е. К. История средних учебных заведений в России. – СПб., 1878. – С. 307.